

PAPER DETAILS

TITLE: KUR'ÂN'IN İ'CÂZINA DAİR İLİMLER VE SEKKÂKÎ'NİN "MIFTÂHU'L-ULÛM" ADLI ESERİNİN
TAHLİLİ

AUTHORS: Mustafa KESKİN

PAGES: 99-122

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/286406>

KUR'ÂN'IN İ'CAZINA DAİR İLİMLER VE SEKKÂKÎ'NİN "MİFTÂHU'L-ULÛM" ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

MUSTAFA KESKİN

OKUTMAN, GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ
mustafakeskinhoca@hotmail.com

Öz

Bu çalışmada icaz sözcüğünün lugat anlamı, "Kur'an'ın icazı" ifadesinden neyin kast edildiği, bu çerçevede yapılan çalışmaların doğuşu, kat ettiği aşamaları ve alanda söz sahibi olan Sekkâkî ve "Miftahu'l-Ulûm" adlı eseri ele alınmıştır. Kur'an'ın icazına dair ilmi faaliyetlerin başlamasına neden olan faktörleri ve bu alanda öne çıkmış şahsiyetlerin telif ettikleri eserler hakkında bilgi verilmiş, örneklerle konuya yaklaşımları ortaya konmaya çalışılmıştır. Özellikle bu çalışmaların zirve aşaması sayılan ve VI. Asrın sonundan VII. Asrın ilk çeyreğine kadar devam eden dönemde damgasını vuran ve alan çalışması konusunda sonradan gelenlere referans olan Sekkâkî'nin hayatı ve "Miftahu'l-'Ulûm" adlı eseri konu bağlamında ana hatlarıyla incelemeye tabi tutulmuştur. Bu eserin belagat ilmine dair genel yaklaşımı örnekleriyle ele alınmış, Kur'an'ın icazına yönelik temel konulara işaret ettiği saptanmıştır. Yanı sıra eserin kendinden sonra telif edilen eserlere de kaynak olma özelliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu eser üzerine yazılan şerh ve haşiyeler eserin kaynak eser olma özelliğini teyit etmektedir. Sekkâkî'nin bu eserinde ortaya koyduğu bütün olumlu yaklaşımlara rağmen, belagatle ilgili ortaya koyduğu katı kurallar nedeniyle belagat ilminin özünü oluşturan kişisel hazzı ortadan kaldırdığı eleştirisine maruz kaldığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, icaz, fesahat, belagat, mecaz.

SECIENCES' ABOUT INIMITABILITY OF THE QOR'AN AND SAKKAKI'S "MİFTAHU'L-ULÛM" ANALYSIS

Abstract:

This study handles how Qor'an's laconic" should be understood and it enlightens adors and Islamic study and its stages, also it deals with Sekkâkî who is interested in Islamic science and his book "Miftau'l Ulum". The study also discusses activities which triggers scientific output about Qoran's laconic and it mentions about important people in this field. However it informes us about their books for this science, also it clarifies their approaches with too many example. Life of Sekkâkî and his work " Miftahu'l Ulum" which are crucial from VI. century to VII. are analyzed deeply. General approach of the work about the rhetoric with examples, it was determined that it points out basic issues about Qor'an's laconic. Apart from this, it was put forward that the work as characteristics of being resource to the works which were compiled later. Elucidations and annotations written about this work confirm that this work is a reference work. In spite of all the positive approaches of Sekkaki put forward in this work, he was criticized to remove the personal pleasure which forms the essence of rhetoric due to strict rules he put forward about rhetoric.

Keywords: Qor'an, laconic, fluency, rhetoric, metaphor.

Giriş

İnsanı yaratan yüce Allah, şefkat ve merhameti gereği onu kendi haline bırakmamış, ona yol göstermek üzere vahiy ile desteklediği peygamberler göndermiştir. Muhammed (a.s),peygamberler silsilesinin son halkası ona gönderilen Kur'an'ı Kerim de vahiy geleneğinin son örneğidir. Bu bağlamda Kur'an'ın kendine has özellikleri vardır. Beşer kelimasında bulunması mümkün olmayan bu özelliklere icâzu'l- Kur'an denir. Kur'an'ın icâzı, İslam tarihi boyunca ulemanın dikkatini çekmiş ve bu çerçevede önemli çabalar sarf edilmiştir. Bu çabaların sonucunda, retorik/ İlmu'l-Belaga adıyla sistematik bilgi kuramı ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın nü-zulü döneminde, Arapların ümmi bir toplum oldukları bilinmektedir. Fakat bu, onların söz sanatında geride kaldıkları anlamına gelmiyor. Bilakis bu durum, onların sözlü edebiyata yoğunlaşmalarına vesile olmuştur. Yazılı edebiyatta bir takım yazı ve işaretler yerine, Araplar kelimelerin dizilişiyle istenilen manayı ifade etmişlerdir. Bu çerçevede, Arap yarımadasında çarşılarda yarışmalar düzenleniyordu. Ukâze, Mecenne ve Zul-Mecaz gibi çarşılarda iki tür ticaret yapılıyordu:¹

1- Bedenin gıdası olan maddi ticaret

2- Ruhun gıdası konumunda olan, sözlü edebiyatı oluşturan şiir ve nesir yarışmaları düzenleniyordu.

¹ Ömerî, Ahmed Cemâl, *el-Mebâhisu'l-belâgiyye fi dev'i kadiyyeti'l- icâzi'l-Kur'ânî*, Mektebetu'l-Hancı, Kahire, 1410/1990, s. 16.

Bu ikinci faaliyetin etkisini, Kâbe'ye asılan metinlerde (mu'allakâ) görebildiğimiz gibi, altın suyu ile yazılan bir takım sayfalarda ve gönülleri cezbeden bazı mektuplarda da görebilmekteyiz.² Bu nedenle tarihçiler, şu konuda ittifak etmişlerdir: Araplar o dönemde hitabette zirvede oldukları gibi fesahat ve belagatte da başka milletlerin sahip olamadıkları kabiliyete sahiptiler. Araplar, bu sayede istediklerini alçaltır, istediklerini yüceltirlerdi. O sihirli sözcüklerle korkaklar bile cesur olurlardı.³ Fesahat ve belagatte sahip olmak bir meziyettir. Bunu hitabete yansıtmak ise bir sanattır. Dolayısıyla bu durum maharet ister. Mesela mücevherden yapılmış bir gerdanlığı düşünelim: Bu gerdanlığı meydana getiren o değerli taşlar tek tek güzel olmakla birlikte, bir sanatkarın elinde dizilip yan yana getirilmesiyle apayrı bir güzellik kazanır. Bu, ancak usta bir elin maharetiyle sağlanabilir. Gelişigüzel dizmek o ahengi ve güzelliği sağlayamaz. Cümleyi oluşturan sözcüklerin de fasih olması güzel olmakla beraber, asıl güzellik ve muhataba haz veren o sözcüklerin yan yana getirilişidir. Eğer sözcükler ortama uygun bir şekilde cümleye dönüştürülürse, belîğ bir kelimeler olur. Cümleler düzgün ve akıcı bir şekilde peş peşe gelirse, hitabet olur, muhatabın ruhuna tesir eder. Adeta onu büyüler. *إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا* / *Muhakkak hitabetin bir kısmı büyüleyicidir.*⁴ Hadis-i şerif, bu noktaya işaret etmektedir. Sözcüklerin uygun bir şekilde yan yana dizilişi görsel güzelliği arz ettiği gibi, sözcüklerin telaffuzu da duyuşsal bir hazı ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerim fesahat ve belagatiyle müminlerin kalplerini nurlandırırken, müşrikleri susturmak ve itiraz yollarını kesmek için onlara meydan okumuştur. Kur'ân, muhataplarının mahir oldukları, kendilerine güvendikleri ve övündükleri bir konuda mealen şöyle seslenir: *"Eğer siz doğru söylüyorsanız ona (Kur'ân'a) benzer bir söz getirin."*⁵ *"Yoksa iftira ettiğini mi söylüyorlar o halde ona (Kur'ân'a) benzer on sure getirsinler."*⁶ Kur'ân, onların konuştuğu dili konuşarak onlara meydan okuyor, mahir oldukları bir alanda Kur'ân'ın mislini meydana getirmeye davet ediyor. Muhataplar, acze düştüler, sustular, değil on sureyi, bir sureyi, hatta bir kelimeyi bile getiremediler. Getiremezlerdi. Çünkü beşer kudretinin üstünde bir kudret tarafından indirilmiş mu'ciz bir kelimeler karşı karşıya kalmışlardı.⁷

Kur'ân'ın ilk muhatapları, Kur'ân'a benzer bir şey getiremedikleri için

² Zevzinî, Hüseyin b. Ahmed el Hüseyin, *Şerhu'l-Mu'allakati'l-aşr*, Mektebetu'l-Hayat, Beyrut, 1983, s. 17.

³ Ömerî, *el-Mebâhisu'l-belâgiyye*, a. g. e., s. 17.

⁴ Suyûtî, Celaluddin, *el- Câmi'us-sagîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, II, s. 665.

⁵ *et-Tûr*, 52/34.

⁶ *Hud*, 11/13.

⁷ Râfî'i, Mustafa Sâdık, *İcâzu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1425/2005, s. 118

onu getiren Resule savaş açtılar. Onlar, alıştıkları eski yaşam tarzı ile anlayıp benzerini getiremedikleri yeninin arasında kaldılar. Atalarının yoluna alışmışlardı. Fakat Kur'an'ın söylemlerine de hayran kalmışlardı. Bir ümmi-nin bunu beşeri istidadı ile meydana getirmesi imkânsızdı. Onu dinledikçe hisleri kabarıyor, bir daha dinlemek istiyorlardı. Fakat başta gururları ve bir takım dünyevi hisleri, onları Kur'an'a inanmaktan alıkoynuyordu. Şaşkınlık içerisinde kalmışlardı. Bir taraftan alışageldikleri kurulu düzenleri, öte taraftan inanmasalar da fesahat ve belagatine hayran oldukları bir kelam vardı karşılarında. Bu kelam, düzenlerine müdahil olmuş, onların yaşam tarzını eleştirmiş ve inanç dünyalarına girerek inandıkları değerleri tartışmaya açmış ve yaptıklarından dolayı onları hayvanlardan daha aşağı olduklarını beyan etmişti.⁸ Bütün bunlara cevap vermek gerektiğini düşünüyorlardı. Fakat bunu da beceremeyince, peygamber (a.s.) ve yanındakilerine eziyet etmeye başlamışlardı. Kur'an Araplara meydan okumuş ve mislini getirmekten aciz kalacaklarını beyan ederek şöyle buyurmuştur:

”وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ - فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَأْتُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ.

Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddiamızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”⁹

Müfessirler, ayette geçen “misli” kelimesini, “Kur'an'a fesahat, belagat ve mükemmel mana ifade etmesi yönüyle ona benzer bir sûre” şeklinde tefsir etmişlerdir.¹⁰ Başka bir ayette de acze düşecekleri ifade edilerek şöyle buyurulmuştur:

”قُلْ لِّمَنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

De ki (ya habibim) insanlar ve cinler bu Kur'an'a benzer bir kitap getirebilmek için toplansalar, O'nun mislini meydana getiremezler...”¹¹

⁸ el-Furkân, 25/44.

⁹ el-Bakara, 2/23.

¹⁰ Beydâvî, Nâsirüddin Ebî'l-Hayr Abdullah b. Ömer, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, trs. III, 266.

¹¹ el-İsrâ, 17/88.

İ'CÂZ (الإعجاز)

1. İ'caz'ın Lugat Anlamı

Sözlükte, güç yetirememek, yapamamak, zaif düşmek, manasına gelen *عجز* kökünden türetilen *إعجاز* i'caz kelimesi, âciz bırakmak manasına gelmektedir.¹² Muhatabı aciz bırakan şeye de mu'cize(t)/معجزة denir. Mu'cize, mana itibarıyla aynı zamanda mu'cizdir; Zira muhatabı 'aciz/takatsiz bırakmıştır. Sonundaki (t) harfi, mübalağa içindir. Arap dilinde, Onu aciz bıraktım manasında *عجزته / عاجزته / أعجزته* denilir.¹³

2. Kur'ân'ın İ'cazı (إعجاز القرآن)

Bir terim olarak i'caz, genellikle Kur'ân'ın, sahip olduğu üstün edebi vasıf ve onun zengin muhtevası itibarıyla mislinin getirilmesinden insanların acze düştükleri şeklinde tanımlanır. İki kelimeden oluşan bu bileşik ifade, mastarın, failine izafesi durumundadır. Manası, Kur'ân'ın beşeri acze düşürmesi ve kelamın en belîğ üslupla ifade edilmesidir. İ'cazın esas amacı, peygamberi tasdik etmektir.¹⁴ Kur'ân'daki edebî üstünlük, Arap diline vâkıf olan edipleri ilgilendirirken, muhteva zenginliği ise hem edipleri hem de akl-ı selim ve ilim sahibi insanları ilgilendirmektedir. İşte bu yönleriyle Kur'ân, i'caz sahibi evrensel ilâhî bir mesajdır.¹⁵ Kur'ân'a dair söz söyleyen ilk kişinin Yahudi Lebid b. 'Asam olduğu belirtiliyor. Lebid, Kur'ân'ın Tevrat gibi yaratılmış olduğunu ve i'cazının olmadığını iddia etmiştir. Sonrasında yeğeni Talut bu fikri yaymıştır. Cad b. Dirhem bu konuda daha ileri giderek açık bir şekilde Kur'ân'ı inkâr etmiştir.¹⁶

Abbasi Halifesi Mu'tasım veziri, Ahmed b. Ebu Duad (ö. 220/835) döneminde bir daha Kur'ân'ın yaratılmış olduğu fikri ortaya atılmıştır. Mutezile'ye mensup olan Nazzam da Kur'ân'ın kendisi i'caz sahibi olmadığı, bilakis Allah'ın Arapları alıkoymasıyla mislini getiremediklerini yani "sar-

¹² İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, trs. V, 369-370; Cevherî, İsmail b. Hammad, *Şihâhu'l-luga*, thk. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr, Beyrut, 2. Baskı, 1979, V, s. 883-884; İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât fi-elfâzi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010, s. 325.

¹³ Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-arûs min-cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdul'alim et-Tahhâvî, Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 2000, XV, 210-211; İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 325; Firûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-muhîr*, Matba'atu'l-Emiriye, Mısır, 1978, II, 179-180.

¹⁴ Cürcânî, Muhammed b. Ali Seyyid Şerîf, *Mu'cemu't-ta'rîfât*, Dâru'l-Fadila, Kahire, trs. s. 30; Suyûtî, Celâluddîn, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Fevz Ahmed Zemerli), Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyyi, Beyrut, 2007 s. 711-12; ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilu'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyyi, Beyrut, trs. I. Bas. II, 259-60; Kattân, Halil Menna', *Mebâhis fi ulumi'l-Kur'an*, Mektebtu'l-Me'arif, Riyad, 1421/2000, s. 265.

¹⁵ Döner, Naim, "İcaz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci" BÜİFED cilt:11/sayı: 4/2014. 2, s. 74; Yavuz, Yusuf Şevki, "İcazu'l-Kur'an", *DİA*, TDV. Yay. İstanbul, 2000, XXI, 403.

¹⁶ Râfî'i, *İcazu'l-Kur'an*, s. 100.

fa” nazariyesini öne sürmüştür. İşte böyle bir tarihi süreçte Kur’ân’ın i’caz ilimlerine dair çalışmalar başlamıştır.¹⁷

2.1. Kur’ân’ın İ’cazına Dair İlimlerin Doğuşu ve Gelişim Merhaleleri

Kur’ân’ın i’cazını ele alan ilimlerin ortaya çıkması ve süreç içerisinde sistematik bilgi kuramı haline gelerek, retorik /belagat adıyla müstakil bir ilim haline gelmesi, diğer İslami ilimlerde olduğu gibi tarihi bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bu tarihi süreç III-IX asrın başından başlayarak VII-XIII asrın başlarına kadar devam etmiştir. Sekkâkî’nin (ö. 626/1231) belagat ile ilgili çalışmaları, alanın zirve noktası olarak kabul edilmiş ve sonraki çalışmalara da referans olmuştur.¹⁸ Bu çalışmaların başlamasına sebep olan faktörler arasında İbn Kuteybe (ö. 276/889)’nin de dediği gibi “Bazı mülhitlerin, Allah’ın kitabını eleştirmeye başlayıp, içinde çelişkilerin olduğunu öne sürmeleri olmuştur.”¹⁹

Kur’ân’ın i’cazına dair çalışmaların başlamasına zemin hazırlayan diğer faktörler şöyle sıralanabilir;²⁰

1-İslam’ın fetih hareketleri sonucunda başka kültürlerle tanışması, bununla birlikte gelişen bazı sosyo-kültürel olaylar. 2- Bazı münkirlerin İslam’ın temel kaynağı olan Kur’ân’a bir takım eleştirilerde bulunarak Kur’ân’ın nazmında çelişkiler olduğunu ortaya atmış olması. 3- Bazı kesimlerin, fitne maksadıyla muteşabih ayetleri öne sürerek, İslam’ı kabul etmek isteyenlerin zihinlerini bulandırmaya çalışmışları. 4- Kur’ân’ın i’caz sahibi bir kitap olduğunu inkâr etmeleri.

Kur’ân’ın i’cazı ile ilgili ilimlerin doğuşunda bu ve buna benzer sebepler etkili olmakla beraber, âlimleri bu çalışmaya sevk eden temel neden, Kur’ân i’cazının hakikatini anlama istekleri olmuştur. İslam âlimleri Kur’ân’ı bu açıdan tahlil etmeye başlamış, Kur’ân’ın hazinesindeki o muazzam belagat örneklerini ortaya çıkararak, hem kendi dönemlerinde Kur’ân’a eleştirel bakan kesime cevap vermiş, hem de kıyamete kadar Kur’ân’a hizmet edecek bir ilim hazinesini insanlığın istifadesine sunmuşlardır. Kur’ân’ın i’cazı ile ilgili çalışmalar, kelime bazındaki fesahata,²¹ nazmındaki belagata²² ve de-

¹⁷ ‘Sarfa nazariyesi’ Allah’ın Arapları Kur’ân’ın mislini getirmekten men etmesi demektir. Râfi’î, *İ’cazu’l-Kur’ân*, s. 101.

¹⁸ Sekkâkî, Muhammed b. Ali, *Miftâhu’l-ulûm*, tdk., Naim Zerkur, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1987; Ömerî, *el-Mebâhisu’l-belâgiyye*, s. 7.

¹⁹ İbn Kuteybe, *Tevîlu-muşkilu’l-Kur’ân*, Dâru’t-Turâs, Kahire, 1973, s. 77.

²⁰ Ömerî, *el-Mebâhisu’l-belâgiyye*, s. 25.

²¹ Arap Dili kuralları çerçevesinde bir kelime olması, talaffuzu kolay olan kelime demektir.

²² Sözüün söylendiği ortama uygun olması demektir.

ğışık ifade biçimleriyle farklı mana ifade etme²³ konularında yoğunlaşmıştır. Bu itibarla, Kur'ân ayetlerini, Arap dili kuralları çerçevesinde ele alınmış, Kur'ân'ın üstünlüğü ispat edilmeye çalışılmıştır.

2.1.1. İ'caz İlimlerinin Birinci Merhalesi

İlk dönemlerde Belagat ilminin konu edindiği meseleler, 'Ulumu'l-Kur'ân çerçevesinde dağınık bir şekilde mevcuttu. Sonraki dönemde sistematik bir ilim haline gelecek olan belagat, serpiştirilmiş bilgilerden istifade edilerek bir araya getirilmiştir. Araştırmalar, üç merhalede gerçekleşen i'caz ilimlerinin dört asır devam ettiğini ortaya koymaktadır.²⁴

Bu merhaleler, Ebu Ubeyde, (110-210/728-828) Ferrâ, (144-207/761-822) Câhız, (150-255/767-869) ve İbn Kuteybe'nin (213-276/828-889) çalışmalarıyla başlamıştır. Müstakil bir ilmi bölümlemeye henüz geçilememiş, kavramların oluşmamış olması bu merhalenin temel özelliğidir. Belagat konuları diğer ilmi konularla karışık olup bu ilmin üç dalı olan Me'âni, Beyan ve Bedî birbirinden ayırt edilmemiştir. Dağınık halde bulunan belagatle ilgili meseleler, bu dönemde bir araya getirilmiş, üzerine bir takım mülahazalar yapılarak, yeni bir bakış açısı ortaya konulmuştur.²⁵

İslam âlimleri bu alanda yoğun bir çalışma içerisine girerek gelecek nesillerin istifade edeceği bir ilmin temelini atmışlardır. Bu alandaki çalışmalar çerçevesinde yoğun emeği olan bazı müellifler ve eserleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

2.1.1.1. Ebû Ubeyde ve *Mecâzu'l- Kur'ân* Adlı Eseri

Mâ'mer b. Musanna Ebû Ubeyde et-Teymî, bu alanda çalışma yapan ilk âlimlerdendir. *Mecâzu'l-Kur'ân* adlı eserinde Arap dilinin kuralları çerçevesinde Kur'ân'a bakmış ve bu yönde bir tarz ortaya koymuştur. Eser bu manada ilk telif olup kaynak bir kitaptır.²⁶ Bize ulaşan ve Kur'ân'ın belâğî üslubunu irdeleyen ilk eser olması, sonrasında gelen edebi, lugavî birçok çalışmaya kaynaklık etmesi, Kur'ân'ı hem tefsir eden, hem de belagat yönünü ele alan bir kaynak eser olması kitabın temel özelliklerinden bir kaçıdır.

²³ Arap Dili kuralları çerçevesinde olması, talaffuzu kolay kelimelerden oluşması, sübut ve devam anlamını kast edilecek yerde İsim cümlesinin kullanılmış olması, hudus ve teceddüt kast edilecek yerde fiil cümlesinin kullanılması gibi. Taftâzânî, Sa'duddin, Muhtasarü'l-me'ânî, Salah Bilici Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 21-22.

²⁴ Ömerî, *el-Mebâhisu'l-belâğîyye*, s. 7-75.

²⁵ Ömerî, *el-Mebâhisu'l-belâğîyye*, a. g. e., s. 40.

²⁶ Ferrâ, Ebû Zekerîyya Ziyad, *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf Necatî vd., Dâru'l-Mısriyye, Mısır, I, 12-13 (<http://www.shamela.ws>); Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Fuâd Sezgin, Mektebtü'l-Hancî, Kahire, 1954, I, 6.

Ebu Ubeyde, eserinde öncelikle ayeti ayet ile tefsir eder. Konuyla alakalı bir hadis getirir. Arap kelimelerindeki meseller, deyimler, şiirler ve hatiplerin sözlerinden deliller sunar. Kur'an ayetlerinin ortaya koyduğu üslubu, Arap edebiyatının üslubuyla karşılaştırır. Kur'an'ın belagatteki üstünlüğünü kat'i delillerle ispat etmeye çalışır. Ebu Ubeyde, *Mecazu'l-Kur'an*'da ıstılahî anlamının dışında, mecaz, kinaye, temsil, istiare ve iltifat kavramlarını kullanarak şöyle der: "Kur'an'ın bu üsluplara başvurmaşının çeşitli hikmetleri vardır, Kur'an bu belagat üsluplarını en üst seviyede dile getirmiştir. Bu da Kur'an'ın icaz yönünü ifade etmektedir."²⁷

Ebu Ubeyde; "وأشربوا في قلوبهم العجل /...İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti..."²⁸ Ayetinin tefsirinde şöyle diyor: "Bu mecazı muhtasardır ve anlamı şudur: "Buzağın 'sevgisi' onların kalplerine içirilmişti." Başka bir ayetin tefsirinde de Ebû Ubeyde şöyle der:

"وَإِنَّا لَصَادِقُونَ وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا / İstersen içinde bulunduğumuz şehir halkına ve aralarında geldiğimiz kabileye de sor"²⁹ "mecazı" أَهْلُ الْقَرْيَةِ "köy halkına sor demektir." Buna istişhad olarak da Nâbiğa Zubyanî'nin şiirini getirerek şöyle diyor:

"كأنك من جمال بني أفيش يققع خلف رجله بشن "Sen hücumda tıkrdayarak geri giden beni Ukeyş'in develerinden (biri) gibisin." "Burada, جمل mukadderdir. Yani Ukayş kabilesinin develerinden biri gibisin."³⁰ Verilen örneklerde de Anlaşıyor ki Ebu Ubeyde, 'mecazı' ıstılahi (sonraki dönemlerde) anlamına yakın bir manada kullanmıştır.

2.1.1.2. Ferrâ ve *Me'âni'l- Kur'ân* Adlı Eseri

Kur'an'ın üslubu ile ilgili çalışma yapan âlimlerden biri de Ebu Zekeriya Yahya b. Ziyâd b. Abdullah el-Ferrâdır (ö. 207/822).³¹ *Me'âni-l-Kur'ân* adlı eseri belagat ilminden ziyade nahiv ilminin konularına daha yakın olmakla beraber, Kur'an'ın üslubuna ve beyanına yönelik birçok konuyu içermekte, ayetleri bu yönüyle tahlile tabi tutmaktadır. Bu itibarla Kur'an'ın üstün ve ulaşılmaz estetiğini ortaya koymaktadır. Ferrâ, kitabında Ebu Ubeyde'nin metodunu takip etmektedir: Öncelikle Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmekte, daha sonra hadislerden ve Arap kelimelerinin belâğ unsurlarından delil getirerek Kur'an'ın üstün belagatini ortaya koymaktadır. Ferrâ eserinde ayetleri nahiv

²⁷ Ebû Ubeyde, *a.g.e.*, I, 18-19.

²⁸ el-Bakara, 2/93.

²⁹ *Yusuf*, 12/82.

³⁰ Ebû Ubeyde, *a.g.e.*, I, 47.

³¹ Tüccar, Zülfikar, "Ferrâ" *DİA*, İstanbul, XII, 406-408. 1995.

kuralları çerçevesinde ele almaktadır. Bu da onun bir nahiv âlimi olmasının sonucudur. Bunun yanında Kur'ân'ın belagat yönünü de dile getirerek, Kur'ân'ın parlak belâğî üslubunu okuyucuya sunmaktadır. Ferrâ'nın eserinde ıstılahî terimler manasına gelecek bir örnek verelim:

“قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَ بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَّى / Şöyle dediler: ‘Bu ikisi, muhakkak ki, sihirleriyle sizi yurduñuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar sadece.’”³²

Ferrâ, bu ayetin tefsirinde şöyle der: “الرجال الأشراف الطريقة / *Tarikat, onurlu insanlar demektir. Bu durumda ayette geçen وَيَذْهَبَ بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَّى* ifadesinin anlamı, “يذهبون بأشرفكم / *onurlu adamlarınızı ortadan kaldırmak istiyorlar.*” demektir. Arapların kullandıkları şu ifade de bunun delilidir: والعرب تقول للقوم: هؤلاء طريقة قومهم وطرائق قومهم: أشرفهم” derler.³³

Ferrâ eserinde, belagatle ilgili kinaye, teşbih, mecaz ve istiare kavramlarını ele almaktadır. Ona göre Kur'ân'ın herhangi bir şeyi nassı sarîh(açık de-lalet)ile ifade etmesi yerine, bu üsluplardan biriyle ifade etmesi belagat örneğidir. Ferrâ'nın bir özelliği de, Kur'ân'ın nazmına ve veznine dikkat çekmesidir. Ferrâ, ayetlerin sonundaki kelimelerin ses uyumu ve bu uyumun ortaya koyduğu güzelliği, Kur'ân'ın Arap belagat üslubunu takip ettiğinin bir kanıtı olarak ortaya koymakta ve ayetlerin sonundaki kelimelerin birbirlerine uyumlu ve kimi yerlerde musiki bir tarzda olmasını, Kur'ân'ın, mevzun kelamın sıfatlarına sahip olmasıyla yorumlamaktadır. Sonuç olarak, Arap kelamının özellikle de manzum kısmının tabi olduğu kaidelerin, Kur'ân için de geçerli olduğunu ifade etmektedir.

2.1.1.3. el-Cahız ve *Nazmu'l-Kur'ân* Adlı Eseri

Mutezilenin önemli kelimcilerinden olan Ebû Osmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Cahız (ö. 255/869)³⁴ Kur'ân'ın icazını araştıran ilk âlimlerden biridir. Mutezile ekolünün önemli kelimcilerindendir. Cahız'ın Kur'ân'ın belagat üslubu ve nazmını konu edinen '*Nazm-ul- Kur'ân*' adlı eseri, ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Diğer eserlerinde bu kitap-tan bazı bölümler mevcuttur. Onun belagatle ilgili fikirlerini bu bölümler-den öğrenebilmekteyiz.³⁵

³² *Tâhâ*, 20/63.

³³ el-Ferrâ, *a.g.e.* II, 185.

³⁴ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, Muessesetu'r-Risale, I. Baskı, Beyrut, 1414/1993, II, 582.

³⁵ Ömerî, *el-Mebâhisu'l-belâgiyye*, s. 90.

Cahız “Nazmu’l-Kur’ân’da Kur’ân’ın i’cazı iki noktada ortaya çıktığını ifade etmektedir; a) Nazmı selis³⁶ (akıcı) b) Beyânî³⁷ tabir.

Cahız Kur’ân’ın bazı kelimeleri neredeyse ayrılmaz bir ikili olarak zikretmesi, ona has bir özellik olduğunu ifade etmektedir. Salât / zekât, açlık/ korku, cennet/cehennem, râğbet/rahbet (korkutma), bunlardan bir kaçısıdır. Bu da Kur’ân’ın sadece nazmının, bir i’caz sebebi olduğuna delalet etmektedir.³⁸

2.1.1.4. İbn Kuteybe ve *Te’vilü Müşkili’l-Kur’ân* Adlı Eseri

Belagat ilminin oluşum merhalesindeki bir diğer âlimi de Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö.276/889) İbn Kuteybe, Kur’ân’a yapılan eleştirileri bertaraf etmek için gayret sarf ederek, bütün gücüyle Kur’ân’ın belagatini ve i’cazını ispat etmeye çalışmış ve eleştirilerin yersiz olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.³⁹

İbn Kuteybe’nin çalışmalarıyla, mülâhazalar⁴⁰ döneminden konu bütünlüğü olan telifler dönemine geçilmiştir. O, Kur’ân’ın i’caz yönünü beyan etmiş, belagat üslubunu tahlil etmiştir. İbn Kuteybe ilk defa belagatle ilgili konuları sınıflandırmaya tabi tutmuş ve baplara ayırmıştır. Onun bu çalışmaları, dönemin şartları göz önünde tutulduğunda oldukça önem arz etmektedir. İbn Kuteybe’ye göre belagat ilmi şu üsluplarla ifade edilir:⁴¹ Teşbih,⁴² mecaz, istiare,⁴³ kinaye,⁴⁴ tevriye, (kişinin sıkıntılı durumdan kurtulmak için yakın mana yerine uzak manayı kastederek konuşma) ve tevcihtir.⁴⁵

Özetle İbn Kuteybe’nin dağınık olan belagatle ilgili meseleleri bir araya getirmesi, genel de olsa baplara ayırması ve bir düzen dâhilinde konuları ele alması değerli bir çalışma olmakla beraber, sonradan gelen âlimlere de örnek olmuştur. İbn Kuteybe’nin karşı çıktığı ve şiddetle reddettiği bir konu

³⁶ Zorlama olmadan okunabilen metin.

³⁷ Mecazi ifadelerle dile getirilen kelam çeşidi.

³⁸ Ebu Osman, ‘Amr el-Câhız, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetu’l-Hancı, Kahire, 1418/1998, s. 21.

³⁹ İbn Kuteybe, *a. g. e.*, s. 33-134.

⁴⁰ Konu bütünlüğü olmayan düşünceler dönemi.

⁴¹ İbn Kuteybe, *a. g. e.*, s. 20-21.

⁴² Teşbih; iki şey arasındaki gerçek veya var sayılan münasebet dolayısıyla birbirine benzetilmesi. Hacı-müftüoğlu Nasrullah, *İ’caz ve Belagat Deyimleri*, Ekev Yayınevi, Erzurum, 2001, s. 160.

⁴³ Engelleyici karine dolayısıyla kelimenin asıl anlamın dışında bir manada kullanılmasıdır. Hacı-müftüoğlu, *İ’caz ve Belagat Deyimleri*, s. 109.

⁴⁴ Kelimenin hem hakiki hem de mecâzi anlam ifade etmesi. Hacı-müftüoğlu, *İ’caz ve Belagat Deyimleri*, s.101.

⁴⁵ Tenviriye: Kelimenin yakın manası yerine uzak mananın kast edilmesi. Hacı-müftüoğlu, *İ’caz ve Belagat Deyimleri*, s. 1163.

da, Ferrâ'nın ayet sonlarındaki ses uyumunu şiire benzetme görüşüdür, İbn Kuteybe'ye göre şiirdeki uyum ile ayetlerdeki uyum bir değildir.

Belagat ilminin bu merhalesinde, bir takım özellikler göze çarpıyor, bunları şöyle sıralamak mümkündür:

a) İlmi ve ince bir tebvib(baplara ayırma) (İbn Kuteybe'nin çalışması genel idi) b) Bu dönemde, terimlerin sabit bir medlulü yoktur. c) Belagatle ilgili meseleler diğer ilmi meselelerle karışıktır. d) Belagat ilminin üç dalı olan, Meâni, Beyan ve Bedii ilimleri vuzuha kavuşmamış ve birbirinden henüz ayrılmamıştır.⁴⁶

2.1.2. İ'caz İlimlerinin İkinci Merhalesi

Birinci merhalede adı geçen âlimlerden sonra belagat ilminin ikinci merhalesi başlamıştır. Bu merhalede belagat ilminin kendine has ilmi problemleri, metotları ve müstakil konuları oluşmuştur. Aynı zamanda kendine has kitap ve telifleri de bu dönemde başlamıştır. Bu dönemde belagat, sistematik bir ilim haline getirilmiştir.⁴⁷ Bu dönemde belagat ilminin istiklali İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l-Abas Abdullah b. el-Mu'tez b. el-Mütevekkil b. el-Mu'tasım (ö. 296/909)'ın⁴⁸ yazdığı "Kitabu'l-Bedi" adlı eseriyle olmuştur. İbn'ul-Mu'tez, eserinde ilk defa belagatı müstakil olarak ele almıştır. İbnu'l-Mu'tez, edip ve şairdir. Bir divanı da bulunan bu müellif "Kitabu'l-Bedi" adlı bu eserini (274/887) tarihinde yazmıştır. Cahiliye devrinden itibaren Arap şairlerin, edebi sanatları şiirlerinde kullandıklarını ispatlamaya çalışmıştır. Ayrıca Kuran-ı Kerim ve hadislerdeki edebi sanatlara; sahabe ile diğer Arapların belagatle ilgili sözlerine de işaret etmiştir. İbn'ul-Mu'tez, Belagat ilmini geniş bir tasnife tabi tutmuş ve konuyla ilgili eleştirilerde bulunmuştur. İbnu'l-Mu'tez'in bu eseri, Bedi' ilminde yazılan ilk eser olarak kabul edilmektedir.⁴⁹ Belagat ilminin bu merhalesinde kelamcılar çoğunluktadır. Bunların başında Mutezile ekolünden Rummânî (ö.386/994) ve Zemahşerî (ö.538/1144) gelirken, Ehli-sünnet ekolünden ise Bakillânî (ö.403/1013), Cürcânî (ö.471/1079) ve Fahrüddin er-Râzî(ö. 606/1210) gelmektedir.

⁴⁶ Ömerî, *el-Mebâhisu'l-Belâgiyye*, s. 75.

⁴⁷ Ömerî, *el-Mebâhisu'l-Belâgiyye*, s. 8.

⁴⁸ Yafî, Süleyman b. Ali, *Mirâtu'l-cinân ve ibretu'l-yekzân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1417/1997, II, 168-169; İbn İmad, Şihabuddin Abdu'l-Hayy, *Şezerâtü'z-zeheb*, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1408/1988, III, 405-409; İbn Hallikan, Ahmed Şemseddin, *Vefeyâtu'l-a'yan*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sadr, Beyrut, trs. III, 76-77.

⁴⁹ Ömerî, *el-Mebâhisu'l-belâgiyye*, s. 105-106; İbn Mutezz, *Kitabu'l-bedi*, Şerh ve Talik İrfan Mutric, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, I. Baskı, Beyrut, 1433/2012.

2.1.2.1. Rummânî ve *en-Nüketu fi İ'cazi'l-Kur'ân* Adlı Eseri

Belagat ilmi ile ilgili önemli çalışmaları olan bir diğer âlim mutezile ekolünden kalamcı Rummânî'dir. Asıl ismi Ebû'l Hasan Ali b. İsa b. Ali er-Rummânî'dir (ö.384/994).⁵⁰ Mantık, Felsefe, Lugat, Tefsir ve Belagat ilimlerinde eserler yazan er-Rummânî konuyla alakalı, *en-Nüketu fi İ'cazi'l-Kur'ân* adlı eserini telif etmiştir. Rummânî dönemi, belagat ilminin daha geliştiği, olgunlaştığı ve konuların fasıllara, baplara ayrıldığı bir dönemdir. Her ne kadar bir önceki dönemin bazı özelliklerini taşısa da belagatle ilgili meselelerin "Ulumu'l-Kur'ân" ile iç içe olması gibi bir önceki dönemden ayrı bir hal almıştır: Belagatle dair meseleler daha derli toplu ve özel konulara ayrılmıştır.⁵¹ Rummânî, Kur'ân'ın i'caz yönünü yedi noktada toplamaktadır:⁵²

a) Müşriklerin, Kur'ân'a karşılık verme sebepleri (Kur'ân'ın meydan okuması) varken, karşılık vermemeleri b) Kur'ân'ın herkese meydan okuması c) Allah'ın karşılık vermeye fırsat vermemesi d) Kur'ân nazımının belagatin ulaşılmaz zirvesinde olması e) Kur'ân'ın gelecekte sadık haber vermesi f) Olağan üstü bir üsluba sahip olması g) Diğer mucizelerle karşılaştırıldığında bütün mucizelerden büyük olması.

Daha önce ifade edildiği gibi Cahız, Kur'ân'ın belagatı lafzına yönelik olduğunu söylerken; Rummânî, belagatin hem lafıza hem de manaya yönelik olduğunu belirterek, belagati on kısma ayırmıştır:

1-İcaz 2-Teşbih 3- İstiare 4-Mübalâğa 5-Husnu'l-Beyan (güzel ifade) 6-Telâum (Kelimelerin dizilişindeki uyum 7- Favasil (ayet sonlarının uyumu) 8-Tecanüs (kelimenin lâfzen ve manen birbirine benzer olması). 9- Tasrif (bir kelimenin değişik manalar ifade etmek için farklı forumlarla ifade edilmesi). 10-Tadmin (bir kelimenin ifade ettiği mananın dışında bir mana içermesi).

Rummânî eserinden adı geçen başlıkları Kur'ân ayetleriyle izah ediyor. Verdiği örneklerden bir tanesini nakledelim:

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ

Rablerine inanmayıp, O'nu tanıma-yan kimselerin yaptıkları işler, fırtı-

⁵⁰ Şensoy, Sedat, "er-Rummânî", *DİA*, 2008, XXXV, 242-244.

⁵¹ Ömeri, *el-Mebâhisu'l-belâğiyye*, s.106.

⁵² Rummânî, *en-Nüketu fi İ'cazi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halafullah, Muhammed Zaglul, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, trs. s. 75.

nalı bir günde sert rüzgârların savurduğu küle benzer, böyleleri kazandıkları iyi şeylerden de, ahirette hiçbir fayda sağlayamazlar. İşte bu, doğru yoldan çok uzak bir sapıklıktır.”⁵³ Örnek olarak verdiğimiz bu ayeti Rummânî şöyle açıklamaktadır:

فهذا بيان قد أخرج ما لا تقع عليه الحاسة إلي ما تقع عليه فقد اجتمع المشبه والمشبه به في الهلاك وعدم الإنتفاع والعجز عن الإستدراك لما فات

Bu ayette soyut olan kâfirlerin amelleri, somut olan küle benzetilerek beyan edilmiştir. İkisinin ortak yönü helak oluşu, faydasız olması ve gide-ni yerine getirmeme hususudur. Burada ıstılahlar telaffuz edilerek Kur'ân icâzına vurgu yapılmıştır.”⁵⁴

2.1.2.2. Bâkillânî ve İ'cazu'l- Kur'ân Adlı Eseri

Belagat ilmiyle alakalı önemli çalışmalar yapan ve Ehli-Sünnet ekolünden olan, kelimci, Muhammed b. Tayyip, Ebu Bekir el-Bâkillânî'dir. Basra'da doğmuş. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber (ö.330/941) yılı civarında doğduğu sanılmaktadır. Atalarından biri bakla ticareti yaptığından, İbnu'l-Bâkillânî künyesiyle anılmış sonraları ise Bâkillânî diye meşhur olmuştur.⁵⁵ Bâkillânî Ebû Hasan el-Ensari'nin, talebelerindendir.

Bâkillânî, Belagatle ilgili üç eser yazmıştır. Bunlar “İcazu'l-Kur'ân”, “Kitabu'l-İntisar Nakli'l-Kur'ân” ve “Kitabu'Temhi'dir.” Bunların en önemlisi İcazu'l-Kuran'dır. Bâkillânî, bu eserde Kur'ân'ın icaz yönlerini üçe ayırmıştır.⁵⁶ 1-Gaybtan sadık haber vermesi. 2- Geçmiş ümmetlerin kıssalarından haber vermesi. 3- Belagatin en üst seviyesinde olması. Bâkillânî, Kur'ân nazımının icaz yönünü şu noktalarda tezahür ettiğini ifade etmektedir. 1. Kur'ân'ın genel nazımının icazı: Kur'ân'ın, beşerin alışılmış kelamının dışında bir tarzda olması, değişik konuları dile getirirken hiçbir yerinde belagatin en üst seviyesinden kopmaması.2. Kur'ân'ın üslup icazı: Teşbih, istiare ve diğer belagatle ilgili üslupları dile getirirken bunu en güzel şekilde dile getirmesi. 3. Kur'ân'ın kelime bakımından icazı: Kelimelerin, İslam öncesi dönemde alışılmamış manada kullanılması. 4. Kur'ân'ın harfleri bakımından icazı: Arap alfabesinde yirmi sekiz hece harfi varken, Kur'ân'daki

⁵³ İbrahim, 14/18.

⁵⁴ Rummânî, a. g. e., s. 75-82.

⁵⁵ Gölçük, Şerafettin, “Bâkillânî”, DİA, TDV yay, İstanbul 1991, IV, 531-535.

⁵⁶ Bâkillânî, Muhammed b. Tayyip Ebû Bekir, İcazu'l-Kur'ân, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, 1971, 33-35.

28 sûre Huruf-u mukattaa ile başlamıştır. Bu Huruf-u mukattaa hece harflerinin yarısına(14) tekabül etmektedir.

Bakillânî Kur'ân'da geçen belagatle ilgili unsurları on başlık altında ele almaktadır. Bunlar: 1. İcâz 2. Teşbih 3. İstiare 4. Telaum 5. Favasil 6. Tecanüs 7. Tasrif 8. Tadmin 9. Mubalağa 10. Husnü'l-Beyan

Bâkillânî kelimelerin on üsluptan biriyle dile getirilmesinin belagat örneği olduğunu ifade etmekte, Kur'ân'ın bunu en iyi şekilde ortaya koyduğunu söylemektedir. Bu üslubun Kur'ân'ın geneline hâkim olduğunu, dolayısıyla belagatin hep üst seviyede yansıtılmış olmasının ancak ilahi kelimada bulunabilen bir özellik olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁷ Şimdi de Bâkillânî'nin eserinde konuyla alakalı örnekleri verelim;

الإيجاز: وذلك ينقسم إلى حذف وقصر: فالحذف الإسقاط للتخفيف كقوله تعالى واسئل القرية.

وحذف الجواب كقوله: “ولو أن قرآنًا سيرت به الجبال أو قطعت به الرض أو كلم به الموتى” كأنه قيل لكان هذا القرآن. والحذف أبلغ من الذكر لأن النفس تذهب كل مذهب في القصد من الجواب.⁵⁸

Bâkillânî bu konuda şöyle diyor; Kur'ân i'cazının bir yönü de “icâz”dır. Bu da ikiye ayrılıyor. “Hazfu'l-İcâz”, İcâz amaçlı düşürme ve “Kasru'l-İcâz” (kısaltma)dır. Birincisi tahfif içindir: «واسئل القرية» *köye (halkına) sor.*⁵⁹ Ayetin de olduğu gibi burada hazfedilen أهل (halk) sözcüğü mana açısından anlaşılacakla beraber cümleye bir tahfif sağlamıştır. Bu da i'caz sayılır ve belagat örneğidir. İkincisi, cevabın hazfedilmesidir: ولو أن قرآنًا سيرت به الجبال أو قطعت به الرض أو كلم به الموتى “Eğer okunan bir Kitapla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalansaydı yahut onunla ölümler konuşturulsaydı (o Kitap yine bu Kur'ân olacaktı).”⁶⁰

Bu ayette cevap hazfedilmiştir(o Kitap yine bu Kur'ân olacaktı). Şeklinde. Buradaki cevabın hazfedilmesi okuyucunun ufkunu açması ve farklı yorumlar düşünebilmesine katkı sağlama açısından önem arz etmektedir. Bu örnekte de görüldüğü gibi, Bâkillânî bir sonraki merhalede daha da netleşecek olan bazı tabirlerin ifade ettiği mefhumu dile getirmiştir.

⁵⁷ Bâkillânî, a. g. e., s. 35-56-262.

⁵⁸ Bâkillânî, a. g. e., s. 35-45-262.

⁵⁹ Yusuf, 12/82.

⁶⁰ er-Ra'd, 13/31.

2.1.3. İ'caz İlimlerinin Üçüncü Merhalesi

Kur'ân'ın nüzul dönemi, Arapların sözlü edebiyatta en güçlü oldukları dönemdir. Zira yazılı edebiyat gelişmediğinden sosyo-kültürel aktivitelerin tamamı söz ile ifade ediliyordu. Bu nedenle sözlü edebiyat alabildiğince gelişip rağbet görmüştür. Bu anlamda Kur'ân, en üst seviyede bir dil kullanarak mu'ciz/i'caz olma vasfını ortaya koymuştur. Kur'ân'ın bu yönünü keşfetmeye yönelik çabaların bir ürünü olan belagat ilmi, daha önce yapılan çalışmalar neticesinde bu üçüncü merhalede sistematize edilerek olgunlaşmıştır. Şimdi bu dönemin önde gelen isimlerinden örnekler verip, bu döneme damgasını vuran ve kendisinden sonra yapılan belagat çalışmalarında referans alınan, Ebu Yakup Yusuf es-Sekkaî ve ilim çevrelerinde ün salmış üzerine birçok şerh yazılmış 'Miftahu'l-Ulum' eseri hakkında bilgi verelim.

2.1.3.1. Abdulkâhir el-Cürcânî

Kur'ân'ın i'cazına dair ilimlerin üçüncü merhalesi Ebu Bekir Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 471/1079), fıkıh tefsir nahiv ve belagat alanında birçok eser vermiştir. Cürcânî, velud bir müelliftir, şu eserleri telif etmiştir. *el-Muğni/Şerhu'l-İdah*, *el-Avamil*, *Tefsiru'l-Fatiha*, *el-Umdet*, *Garibu'l-Mesabih*, *el-Miftah fi's-Serf*, *Şerhu'l-Miftah*, *Delailu'l-İcaz*, *Esraru'l-Belaga* ve *eş-Şafiye fi' İcazi'l-Kurân*, adlı eserleriyle i'caz alanında yeni bir çıkış açmış ve kaynak eser olarak belagat ilminin esas ve temellerinin sağlamlaşmasına vesile olmuştur.⁶¹ Cürcânî'den önce Me'ânî ilmiyle ilgili fazla bir şey bilenmezken onunla bu ilim olgunluğa kavuşmuştur.⁶² İ'caz ile ilgili çalışmaları üç önemli eserde ortaya koyan Cürcânî, belagat, fesahat ve beyan kelamın nazmı, tertibi ve güzelliğini ifade eden hususlar olarak ifade etmektedir.⁶³ Cürcânî, nazmı şöyle tanımlıyor: tanımlıyor: "Nahiv kurallarını bilmek ve o çerçevede kelamı oluşturarak ortaya koymaktır."⁶⁴

Cürcânî özetle Kur'ân i'cazı konusunda 'Nazm'ı değerlendirirken şöyle bir tanımlama yapıyor: "Nahiv kural ve usullerinin muhafazasıdır, diyor. Bu tanımdan anlaşılıyor ki Cürcânî, 'Nahivi' geniş kapsamlı ve alışılmışın dışında düşünülmektedir. Zira bu çerçevede Me'ânî ilminin bütün konularını zikrettiği görülmektedir; takdim, tehir, tarif, tenkir, zikir, hazf, fasl, vasl ve

⁶¹ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muallifin*, II, 201-202; İbn İmad, *Şezeratu'z-zeheb*, V, 308-309.

⁶² Ömerî, *el-Mebâhisu'l-belâgiyye*, s. 249.

⁶³ Cürcânî, Abdulkahir, *Delâilu'l-i'câz*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyi, thk. Muhammed Altuncî, Beyrut, 1995, s. 200.

⁶⁴ Cürcânî, a. g. e., s. 77.

kasr, gibi konuları zikredip izahını yapmaktadır. Bu da Cürcânî'nin 'nazm'ı bütün bunlardan ibaret olduğu düşündüğünü göstermektedir.

Cürcânî Bedi ilmiyle ilgili de birçok konuyu eserlerinde zikretmiştir. Özellikle 'Esraru'l-Belaga' Adlı esrinde bu konuda yoğun bir şekilde yer vermiştir. Konu başlığı itibarıyla şöyle sırlamak mümkündür: İstiare, aklî mecaz teşbih ve temsil konularıdır. Bunların izahı ve alt başlıklarını bu esrinde bulmak mümkündür.⁶⁵

Arap belagati, Abdulakahir el-Cürcânî ile zirveye ulaştığı ve en parlak dönemini yaşadığı kabul edilir. Belagat çalışmalarının uzun tarihi sürecinde Cürcânî'nin telif ettiği 'Delâilu'l-İ'caz' ve 'Esraru'l-Belaga'adlı iki eserin yeri birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir.⁶⁶

2.1. 3. 2. Fahrüddin er-Râzî

Belagat çalışmalarının üçüncü merhalesinde önemli şahsiyetlerden biri de, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hüseyin et-Temimî, Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1210) lakabıyla meşhur zattır. Râzî'nin, fıkıh, tefsir, kelam, usul, tıp, gibi ilimlerde tasnif veren er-Râzî, eserlerinden bir kısmı şunlardır: *Mefâtihu'l-Gayb*, *el-Mahsul*, *el-Muntehab*, *Nihâyetu'l-Ukul*, *Te'sisu't-Takdis*, *el-Âlim fi Usuliddin*, *el-Ma'alim fi Usul'l-Fıkıh*, *el-Mulahhas*, *el-Milel ve'n-Nihel*⁶⁷ gibi eserler telif etmesi geniş bir alanda söz sahibi olduğunu göstermektedir. Birçok alanda ilim sahibi olan er-Râzî, Kur'ân i'cazı ile ilgili de gerek tefsirinde gerekse müstakil olarak yazdığı 'Nihyetu'l-İcaz fi Dirâyeti'l-İcaz' adlı eserinde önemli görüşler ortaya koymuş ve bu alana önemli katkılar sağlamıştır. Fahrüddin er-Râzî'nin "Mefâtihu'l-Gayb" eseri dirayet tefsiri ekolünde yazılmış çok önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bununla aklı tahlillere çok yer vermesi eleştiri konusu da olmuştur; üslubuna itiraz mahiyetinde: "Râzî, tefsirine farklı ilimlerden aldığı bilgilerle tefsirden ziyade tabiat ve kelam ilimlerinin bir ansiklopedisi mahiyetindedir."⁶⁸

Fahrüddin er-Râzî'nin, Kur'ân i'cazına olan yaklaşımına örnek olarak bir ayetin tefsiriyle ilgili söylediklerini özetleyerek verelim:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ

⁶⁵ Cürcânî, *Esraru'l-belâga*, To PDF: www.al-mostafa.com.

⁶⁶ Ömerî, *el-Mebâhisu'l-belâgiyye*, s. 248.

⁶⁷ İbn İmad, *Şezeratu'z-zeheb*, VII, 40-41.

⁶⁸ Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, Mektebetu Vehbet, Kahire, trs. I, 194-207.

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. (Bunca âyet ve delillerden) sonra kâfir olanlar (hâla putları) Rab'leri ile denk tutuyorlar."⁶⁹

Râzî, ayetin tefsirinde şöyle diyor: Bu konuda söylenecek birkaç mesele olduğunu, birincisi; Medh, Hamd ve Şükür sözcükleri anlamsal olarak birbirinden farklı olduğunu, dolayısıyla Kur'ân'da 'el-Hamd' sözcüğünün kullanılmış olması ile ilgili tahliller yaparak Kur'ân'ın i'cazına vurgu yapıyor.⁷⁰ Bu ve buna bezer tefsirinin birçok yerinde bu tahlilleri bulmak mümkündür, bu da Râzî'nin akli istinbat yoluyla Kur'ân'ın i'cazına yönelik çabasının örneği olarak kabul etmek gerekir diye düşünüyoruz. Râzî'nin, Kur'ân i'cazına dair çalışması tefsiriyle sınırlı kalmamış, i'caz ile ilgili yazdığı "Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz" adlı eserinde konuya daha detaylı yaklaşmış meanî ve beyan ilmi ile ilgili çok detaylı ve Kur'ân'dan örnekler vererek konuları izah etmektedir. Bu itibarla eser, belagat alanında çok önemli katkılar sunmaktadır. Bu eserin tahkikini yapan Nasrullah Hacımuftüoğlu, şöyle diyor: "Bu eser ile ilgili söyleyeceğimiz son söz, İcâz konusunda ve belagat çalışmalarında çok değerli bir serdir, o Abdulkahir el-Cürcanî ve Sekkâkî'nin belagatını birleştiren bir halkadır."⁷¹

3. Sekkâkî ve *Miftahu'l-Ulûm* Adlı Eseri

İcâz ile ilgili çalışmalar, Sekkâkî ile statik hale gelmiştir.⁷² Bu dönemde Belagatin kaide ve kuralları tam anlamıyla sistematik hale gelmiştir. Özellikle belagatin iki dalı olan Meânî ve Beyan ilimlerinde, Sekkâkî'nin ortaya koyduğu görüşler, bu alanda zirveyi oluşturmuştur. Bu döneme damgasını vuran ve kendinden sonra gelen âlimlere bu konuda zengin bir ilmi miras bırakan Sekkâkî'nin hayatını anlatalım ve bu alanda kaynak eser olan *Miftahu'l-Ulûmu*'ndan örnekler verelim:

3.1. Sekkâkî ve Hayatı

Ebu Yakup Yusuf bin Ebubekir bin Muhammed bin Ali Siracüddin. (555/1160) tarihinde Hârimz'de dünyaya gelmiş, (626/1229) tarihinde Birecik'te vefat etmiştir.⁷³ Otuz yaşına kadar babasının yanında demir

⁶⁹ *el-Enâm*, 6/1.

⁷⁰ Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401/1981, VII, 150.

⁷¹ Râzî, Fahrüddin, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-icâz*, thk. Nasrullah, Hacımuftüoğlu, Dâru Sadr, Beyrut, 1404/2004, s. 12.

⁷² Ömerî, *el-Mebâhisu'l-belâgiyye*, a. g. e. s. 7.

⁷³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, IV, 148-149.

atölyesinde çalışmış, bu meslekle iştigal ettiği için kendisine demirci manasına gelen Sekkâkî lakabı verilmiş ve ilmi çevrelerde bu isimle anılmıştır. Sekkâkî, otuz yaşından sonra ilme merak salmış ve güçlü bir iştiaqla tahsil hayatına başlamıştır. Bu okumaların sonrasında, Felsefe, Mantık, Fıkıh Usulu, Lugat ve Belagat ilimlerinde zirveye ulaşmıştır.⁷⁴ Sekkâkî'nin ilme başlamasına vesile olan şu anekdot nakledilmektedir; Yusuf Sekkâkî, bir arpa tanesi ağırlığındaki demirden bir mürekkep hokkası yapacağını söyler. Demirci arkadaşları, bunun mümkün olamayacağını söylerler. Sekkâkî söylediğini gerçekleştirence, şöhreti etrafa yayılır. Emir Harzemşah, onu saraya davet eder. Gösterdiği başarıdan dolayı onu tebrik eder, iltifatlar yağdırır. Bu sırada içeriye bir adam girer. Harzemşah ayağa kalkar ve hürmetle elini öperek şöyle der: “Âlimler, peygamberlerin varisleridir, onlar her türlü hürmete layıktırlar”. Yusuf Sekkâkî, bu âlimi dinledikçe kalbini ilim muhabbeti sarar. Çevresine, bütün mesleki şöhretlerden vazgeçerek ilim okuyacağını söyler. Fakat çevresindekiler buna inanmazlar. Emir sarayından çıktıktan sonra bir medreseye giderek okumaya başlar. Farklı ilim dallarında telifatları olmakla beraber, özellikle belagat ilminde kaide ve kural bağlamında belirleyici olmuş ve ortaya koyduğu görüşlerle Kur'an'ın icazı ile ilgili ilimlerde son sözü söylemiştir.

3. 2. *Miftâhu'l- Ulûm*

Sekkâkî, “*Miftâhu'l-Ulûm*” adlı eseriyle Arap belagatinde yeni bir çıkır açmış ve zirve noktasına ulaşmıştır. Daha önce yapılan çalışmalardan istifade eden, Sekkâkî bu alanda özgün ağırlığını ortaya koymuştur. Buna kanıt olarak sonrasında gelen âlimlerin eserini esas alarak yapmış oldukları çalışmaları gösterebiliriz. Sekkâkî, Sarf, Nahiv ve Belagat (Me'ânî, Beyan, Bedi) ilimlerini işlediği eserinde “Edep ilimleri” adını verdiği ve birbiriyle bağlantılı gördüğü on iki ilimden söz etmiştir. Bunlar Sarf, İştikak, Nahiv, İstidlal(Mantık),Had, Me'ânî, Beyan, Bedi, Aruz, Kafiye, Nazım ve Nesir olup Kur'an'ın anlaşılmasında ve diğer ilimlerin anlaşılmasında anahatar konumunda oldukları ve birbiriyle bağlantılı olduğu için Sekkâkî eserine “*Miftâhu'l-Ulûm*” adını vermiştir.⁷⁵ Sekkâkî'nin asıl şöhreti *Miftâhu'l-Ulûm'un*, üçüncü kısmı vasıtasıyla olmuştur. Belagat, daha önce edebi zevke ve duyguya dayalı olduğu kabul edilirken, ilk defa Sekkâkî, Kelam, Felsefe ve Mantığın akıcı yöntemlerini uygulayarak, belagati ilmi bir disip-

⁷⁴ İbn İmad, *Şezeratu'z-zehab*, VII, 215.

⁷⁵ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm* (Mukaddime).

lin haline getirmiştir. Bununla beraber Sekkâkî, Belagatte, zevkin ve hissin önemli bir yer tuttuğunu ifade etmekte, edebi zevk olmadan Belagatin tadına varılamayacağını ifade etmektedir. Sekkâkî *Miftâhu'l-Ulûm*'un üçüncü kısmını Belagat ilimlerine ayırmıştır. Ona göre Me'ânî ve Bedî, belagatin iki temel ilmidir. Sekkâkî, bir mukaddime ile bu iki ilmi tanımlamaktadır.

A) Me'ânî: Sözcükleri itibarıyla fasih olmakla beraber kelamın, söylen-
diği ortama uygunluğunu konu edinen ilimdir.⁷⁶ Bu ilimde şu alt başlıklar
işlenmektedir.

1. Haberi kelim: Kendi içinde üçe ayrılmaktadır:

Birincisi, iptidai olan haberi kelimdir: Bu herhangi bir konuda bilgi sa-
hibi olmayan birine söylenen sözdür. Muhatabın, söylenecek söze karşı
menfi olmaması nedeniyle sözün söylendiği anda kendisinde etki bıraka-
cağı düşünülür. Sekkâkî bunu şu şiirle örneklendirmektedir:

أتاني هواها قبل أن أعرف الهوي فصادف قلبي خاليا فتمكنا

*"Ben sevgi nedir bilmezken ve kalbimde boş iken mahbubumun sevgisi be-
ni buldu, boş olan kalbime yerleşti."*

İkincisi talebi olan haberi kelimdir: Bu da herhangi bir konuda tered-
dülü olan birine söylenen sözdür. Bu durumdaki muhataba da pekiştirme
edatları olmadan söz söylenebilir. Ancak te'kid(pekiştirme) edilmesi daha
uygun olduğunu söyleyen Sekkâkî bu iki cümleyi örnek olarak vermekte-
dir: زيد عارف / Zeyd biliyor. Söylenebildiği gibi, إنَّ زيدا عارف Kesinlikle Zeyd bi-
len biridir. Söylenmesi daha uygun olduğunu söyler.

Üçüncüsü: İnkârî olan haberi kelimdir: Bu da herhangi bir konuda fark-
lı düşünen birine te'kid edilerek söylenen sözdür.

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا
وَمَا أَنْزَلَ
الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ

*"İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bu-
nun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: Biz size gönderilmiş Allah el-
çileriyiz! Dediler. Elçilere dediler ki: Siz de ancak bizim gibi birer insansınız."*

⁷⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 161; Taftâzânî, *Muhtasaru'l-me'âni*, s. 22-23.

*Rahmân, herhangi bir şey indirmedir. Siz ancak yalan söylüyorsunuz. (Elçiler) dediler ki: Rabbimiz biliyor; biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.*⁷⁷

2. İnşâî Kelam: Sekkâkî, bu kısmın kendi içinde beş kısma ayrıldığını ifade ederek şöyle sıralıyor: Temenni, İstifham, Emir, Nehiy ve Nidadır. Bunları örneklerle izah ediyor.

B) Beyân; manayı değişik biçimlerle ifade etmeyi konu edinen ilimdir.⁷⁸ Bu ilimde de şu alt başlıklar mevcuttur.

1. Teşbih; iki veya daha fazla varlığın bir veya birden daha fazla hususta birbirine benzemesidir. Bunun da dört rüknü vardır. 1-müşebbeh 2-kendisine teşbih edilen 3-teşbih edatı 4-teşbih yönüdür. Sekkâkî, bu çerçevede, Bakara, 2/17 ayetini örnek vererek teşbihi açıklamaktadır:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

“Onların hali, bir ateş yakan kimsenin haline benzer ki; o ateş çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların ışığını alıp, zifiri karanlıkta bırakıvermiştir.” Münafıkların durumu müşebbehtir, teşbih edilen ise korkudan ateş yakanlardır. Teşbih edatı ise كَ ‘kef’ harfidir, teşbih yönü ikisinin talep ettiklerine ulaşamamaları ve çabalarının hüsrarla sonuçlanmasındır.⁷⁹

2. Mecâz: Kendi içinde ikiye ayrılmaktadır.⁸⁰

1. Mecâz-ı Lugavî: İki kelime arasında var olan ilişkiden dolayı asıl manadan vaz geçip ilişkili olduğu farklı bir manayı tercih etmektir. اليد kelimesinin asıl manası olan ‘insan uzvu’ yerine ‘nimet’ anlamı kastedilmesi gibi. Lugavî mecaz da iki alt başlığa ayrılır: Birincisi: Teşbihtir. (Konuyla ilgili örnekler verilmişti). İkincisi İstiaredir: Bir kelimenin karine-ı mâniadan (engelleyici) dolayı farklı anlamda kullanılmasıdır.⁸¹ Örneğin رأيت أسدا في الحمام Hamamda esed(aslan)’i gördüm” buradaki Hamam, karineyi mâniadır. Aslan’ın asıl manasında kullanılması menetmiştir. Dolayısıyla cesur adam yerine kullanılmıştır. İkisinin ortak yönü, cesarettir.

2. Mecaz-Aklî: Bir fiilin gerçek faili veya nesnesi yerine mecâzi fail veya nesneye isnat edilmesidir: أُنْبِتَ الرِّبْعَ الْبَقْلَ Bahar, otları yeşertti القصر وبنى الوزير Doktor hastayı iyileştirdi örneğinde olduğu gibi.

⁷⁷ Yasin, 36/14, 15, 16.

⁷⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 161-162-171.

⁷⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 332- 347.

⁸⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 362-429.

⁸¹ Taftazânî, *Muhtasaru'l- me'âni*, s. 324.

3. Kinaye: Asıl mananın yanında başka bir mana irade edilmesidir. "Bu adamın kemeri uzundur" kastedilen adamın uzun boylu olduğudur.

C) Bedî; ortama uygunluk esasî riayet edilip manaya delaletin açık olmasına da riayet edildikten sonra kelimanın güzelliğini konu edinen ilim dalıdır. Bu da kendi içinde ikiye ayrılır.

1. Mana itibarıyla güzellik: البديع المعنوي Bir cümlede manen ayrı, lâfzen benzer iki kelimenin zikredilmesidir. Bu şiirde olduğu gibi;

أما والذي أبكى وأضحك والذي أَمَاتَ وأَحْيَى والذي أمره الأمر
لقد تركتني أحسد الوحش أن أرى ألفين منها لا يروعهما الذعر

Ağlatan ve güldüren, öldüren ve diriltten Allah'a yemin olsun ki sevgilim beni terk ettiğinden dolayı iki vahşi hayvanın korkusuzca birlikteliğini bile kısıkanıyorum. Şiirdeki وأضحك وأبكى ile أَمَاتَ وأَحْيَى sözcükleri buna örnek olarak verilmiştir.

2. Lâfzî itibarıyla güzellik البديع اللفظي: iki benzer kelimenin bir arada zikredilmesi. Buna cinas da denir. Bununla ilgili de Sekkâkî, şu örnekleri vermektedir:

التجنيس التام: رُحْبَةٌ رُحْبَةٌ. التجنيس الناقص: البُردُ البُرد. التجنيس المذيل: مالي كَمالي. التجنيس المضارع. دامس طامس. التجنيس اللاحق: سعيد بعيد

1. Tamcinas: Lafzî ve manası aynı olan 'ruhbe(t)' genişlik, rehebe(t)' cömertlik demektir. 2. Eksik cinas: Biçimsel olarak aynı okunuşta farklı olan, el-bürd'kürk, el-berd' soğukluk demektir.

3. Bitiştirmeli cinas: Bir harfin artırılmasıyla manası farklılaşan, malî' malım, kemalî' kemalim anlamına gelmektedir. 4. Benzer cinas: yakın mahreçli harflerle oluşan cinas: 'damis' zifiri karanlık, 'tamis' gizlenen anlamına gelmektedir. 5. Lahık cinas: yakın telaffuzda yakın anlamda uzak cinas: 'katip' yazar, 'kazib' yalancı anlamını ifade etmektedir. Burada Sekkâkî, Belagatin Bedî dalının manaya yönelik güzelliğine Arap şiirinden örnek getirdikten sonra Kur'ân'dan bu alanda örnekler vermektedir. Bu örneklerde de Kur'ân'ın bu sanatı uyguladığını ispat etmektedir.

Sonuç

Kur'ân, ilahi vahiy olması hasebiyle birçok üstün meziyetlere sahip-

tir. Bu meziyetlerin başında i'caz vasfı gelmektedir. Tüm insanlığın hidayet kaynağı olan Kur'an, indirildiği günden bu yana akıcı üslubuyla ve bedi' kalıbıyla akliselim sahibi insanların kalplerini cezp etmiş ve onlara hidayet kaynağı olmuştur. İslam'î fetihlerin başlamasıyla sosyo-kültürel faktörler sonucu, meydana gelen gelişmeler neticesinde Kur'an'ın i'cazına dair ilmi çalışmalar başlamıştır. Kur'an'ın i'cazını, herkesin anlayabileceği şekilde ortaya koymak için İslam âlimleri işe koyulmuşlardır. Birçok âlimin katkısı ile yoğun ilmi çalışmalar yapılmış, bunun neticesinde Kur'an'ın sahip olduğu i'cazi yönler ortaya konulmuş, bu çalışmalarla i'caza dair ilimler gelişerek bu günkü noktaya varmıştır. Bu çalışmada Kur'an'ın i'caz ile ilgili ilimlerin gelişim merhaleleri, emeği geçen önemli bazı âlimlerin hayatları, konuyla alakalı kitaplarından örnekler verilerek ele alınmıştır.

Çalışmamız neticesinde, Kur'an'ın i'cazı ile ilgili çalışmaların üç aşamadan geçerek bu günkü seviyesine geldiği tespit edilmiştir. Birinci ve ikinci aşamada daha çok işin edebi yönü dikkate alınarak, Kur'an ayetleri yorumu tabi tutulurken, üçüncü aşamada ise belagat ilimleri sistematik hale getirilmiştir. Bu aşamada çok önemli bir yere sahip olan, Sekkâkî'nin yazdığı '*Miftâhu'l-Ulûm*' adlı eseri genel hatlarıyla incelenmiştir. Bu merhalede belagat ilminin kaide ve kurallar yönü ağır basmış ve bu kurallar çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaya başlanmıştır. Bu da birçok olumlu yönleriyle beraber, olumsuz bir gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. O, da Kur'an i'cazının konusu olan ilimlerin donmasına neden olmuş, dolayısıyla eleştiri konusu olmuştur. Her ne kadar Sekkâkî belagat ve edebî sanatları inceleme konusunda zirve olarak gösterilmiş olsa da Kur'an-ı Kerim'in kendine has i'caz yönleri asla tükenmeyeceği için kıyamete kadar her alim kendi ilmi nisbetinde onda yeni yeni i'caz yönleri tespit edebilecektir.

Kaynakça

- Bâkillânî, Muhammed b. Tayyip Ebû Bekr, *İcâzu'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, 1971.
- Beydâvî, Nâsirüddîn Ebî'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdusselam muhammed Harun. Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 1418/1998.
- Cevherî, İsmail b. Hammad, *Sihâhu'l-luga (Tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-arabiyye)*, thk. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr Beyrut, 1399/1979.

- Cürcânî, Abdulkahir b. Abdurrahman, *Delâilu'l-İ'caz*, Daru'l Kutubi'l-Arabî, thk. Muhammed Altuncî, Beyrut, 1995.
- Cürcânî, Muhammed b. Ali, *Esraru'l-belâga*, To PDF: www.al-mostafa.com.
- Cürcânî, Muhammed b. Ali, *Mu'cemu et-ta'rifât*, Dâru'l-Fadila Kahire, trs. Döner, Naim, "İ'caz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci", *BÜİFED* c.11, sy: 4/2014.
- Durmuş, İsmail, "Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî", *DİA*, TDV yay., İstanbul, 2009, XXXVI, 332-334.
- Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Fuâd Sezgin, Mektebutu'l-Hancı, Kahire, 1954.
- Ferrâ, Ebu Zekeriyya Ziyad, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf Necati, Muhammed Ali Neccar, A. Fettah Şiblî, Daru'l- Mısriyye, Mısır. (<http://www.shamela.ws>).
- Firûzâbâdî, Muhammed b. Yakup el-Kâmûsu'l-muhît, Metba'atu'l-Emiriye, Mısır, 1978.
- Gölcük, Şerafettin, 'Bakillânî', *DİA* TDV yay., İstanbul 1991, IV, 531-535.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah, *İ'caz ve Belagat Deyimleri*, Ekev Yayınevi, Erzurum, 2001.
- Isfahânî, Râgıb Ebu'l-Kâsım Muhammed, *el-Müfredât fî-elfâzi'l-Kur'ân*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed, *Vefeyâtu'l-a'yân*, thk. İhsan Abbas, Daru Sâdır, Beyrut, trs.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Te'vilu-muşkilu'l-Kur'ân*, Daru't-Turas, Kahire, 1973.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, trs.
- İbn Mutezz, *Kitâbu'l-Bedî*, şrh. İrfan Mutricî, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, I. Baskı, Beyrut, 1433/2012.
- İbnu'l- İmâd, Şihabuddîn Ebi'l-Felah Abdu'l-Hayy b. Ahmed, *Şezerâtü'z-zeheb*, Daru İbn Kesir, I. Baskı, Beyrut, 1408/1988.
- Kattan, Halil Mennâ, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu'l-Ma'arif, Riyad, 1421/2000.
- Kehhâle, Ömer Rıza, Mucemu'l-muellifin, Muessesetu'r-Risâle, I. Baskı, Beyrut, 1414/1993.
- Ömerî, Ahmed Cemâl, *el-Mebâhisu'l-belâgiyye fî dav'i kadiyyeti'l- icâzi'l Kur'ânî*, Mektebetu'l-Hancı, Kahire, 1410/1990.

- Râfi'î, Mustafa Sâdık, *İ'câzu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1425/205.
- Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-gayb*, Daru'l-fikr, Beyrut, 1401/1981.
- Râzî, Fahrüddîn, *Nihayetu'l-icaz fi dirayeti'l-i'caz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Daru Sadır, Beyrut, 1404/2004.
- Rummânî, *en-Nuketü fi i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halafullah, Muhammed Zaglul, Daru'l-Ma'ârif, Mısır, trs.
- Sekkâkî, Ebû Yakub Siracuddin Yusuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu'l-ulûm*, tlk. Naîm, Zerzur, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- Suyûtî, Abdurrahman Celâluddîn b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvez Ahmed Zemerlî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 2007.
- Suyûtî, Celâluddîn Ebu'l Fadl Abdurrahman, *el-Câmiu's-sagîr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- Şensoy, Sedat, 'er-Rummânî, *DİA*, TDV yay. İstanbul, 2008, XXXV, 242-244.
- Taftazânî, Saduddîn Mesud b. Ömer, *Muhtasaru'l-me'ânî*, Salah Bilici yay., İstanbul, 1977.
- Tüccar, Zülfikar, "Ferrâ" *DİA*, TDV yay., İstanbul, 1995, XII, 406-408.
- Yafi'î, Ebû Abdulah b. Esêd, b. Ali, *Mirâtu'l-cinân ve ibretu'l-yekzân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1417/1997.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "İ'cazu'l-Kur'ân" *DİA*, TDV yay. İstanbul 2000.
- Zebidî, Muhammed Murteza el-Huseynî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdul'alîm et-Tahhâvî, Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 2000.
- Zehebî, Muhammed Huseyn, et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn, Mektebetu Vehbe, Kahire, trs.
- Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Zevzinî, Hüseyin b. Ahmed el-Hüseyin, *Şerhu'l-Mu'allakati'l-aşr*, Mektebutu'l-Hayat, Beyrut, ths.